

طبی سازی

تبدیل وضعیت‌های انسانی به مشکلات قابل درمان

www.ketab.ir

سرشناسه: منجمی، علی‌رضا، ۱۳۵۳-، ویراستار
عنوان و نام پدیدآور: تبدیلی وضعیت‌های انسانی به مشکلات قابل درمان/
ویراستاران علمی علی‌رضا منجمی، غلامحسین مقدم‌حیدری، اعضای هیئت علمی پژوهشگاه
علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مشخصات نشر: تهران: فرهامه، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۱۸۴ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س. م.

شابک: 978-600-8284-88-8

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: پزشکی‌های

Medicalization موضوع:

شناسه افزوده: مقدم‌حیدری، غلامحسین، ۱۳۴۷-، ویراستار

رده‌بندی کنگره: RA۴۱۸

رده‌بندی دیویی: ۳۶۲/۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۸۷۱۴۹۳۲

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیا.

www.farhameh.ir
farhameh@gmail.com
۸۸۴۳۶۲۹ - ۰۹۱۰۴۵۱۷۲۶۱

طبی سازی

تبدیل وضعیت‌های انسانی به مشکلات قابل درمان

© حق چاپ: اول، ۱۴۰۱، فرهامه
زیر نظر: دکتر علی‌رضا منجمی و دکتر غلام‌حسین مقدم‌حیدری
ویرایش: واحد ویرایش مؤسسه عصر انسان شناسی ایرانیان
طراحی جلد: آتلیه مؤسسه عصر انسان شناسی ایرانیان
شمارگان: ۷۰۰ نسخه

© همه حقوق برای انتشارات فرهامه محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی و پی‌دی‌اف و سایر اشکال دیجیتالی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است. این کتاب با حمایت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر شده است.

فهرست

- ۹ معرفی نویسندگان
- ۱۱ پیشگفتار
- فصل اول:
- ۱۷ طبی سازی چیست؟ / علی رضا منجمی / حمیدرضا نمازی
- فصل دوم:
- ۴۳ طبی سازی از منظر تعابیر توصیفی و هنجاری بیماری / علی رضا منجمی
- فصل سوم:
- ۵۹ طبی سازی به مثابه تکنولوژی / علی رضا منجمی
- فصل چهارم:
- ۷۹ مدل هستی شناختی تبیین و ارزیابی طبی سازی / مصطفی شعبانی
- فصل پنجم:
- ۹۹ طبی سازی در طب های مکمل و جایگزین / امیرحسن موسوی
- فصل ششم:
- ۱۲۳ سرشت هنجارمند طبی سازی / غلام حسین مقدم حیدری

پیشگفتار

وقتی مشغول غذا خوردن می‌شویم پیوسته نگرانیم غذاها چرب یا سرخ‌کردنی نباشند، مبادا کلسترول ما را بالا برند و باعث گرفتگی عروق و سکتۀ قلبی شوند. ازدواج بدون انجام آزمایش‌های پیش از ازدواج، قانونی نیست. بارداری بدون سونوگرافی و آزمایش‌ها، دیگر قابل تصور نیست. و مرگ بدون مجوز پزشک معتبر نیست. همه اینها حکایت از آن دارد که پزشکی در لحظه لحظه زندگی ما حاضر است. اینکه چگونه از تولد تا مرگ، از غذا خوردن تا حل مسائل زندگی همه به مسائلی در حوزه طب تبدیل شده‌اند، حاصل فرآیندی است که به آن «طبی‌سازی» می‌گویند. از طریق این فرآیند پزشکی به قلمروهایی مانند زایمان و تولد، قاعدگی و یائسگی در زنان، الکلیسم، اعتیاد، چاقی، زیبایی، شاد بودن، جوان شدن، تنهایی و انزوای اجتماعی که اساساً پزشکی نیستند وارد می‌شود و سازوکارهای پزشکی برای آنها ارائه می‌کند. در نگاهی کلی طبی‌سازی را می‌توان به «تبدیل وضعیت انسانی به مشکل قابل درمان»^۱ تعبیر کرد که گسترۀ متنوعی را در برمی‌گیرد.^۲ ویراستاران این مجموعه، عنوان فرعی کتاب حاضر را از همین نقل قول الهام گرفته‌اند. طبی‌سازی چنان زندگی ما را در بر گرفته است که همه ما باید آن را بشناسیم، درباره آن تأمل کنیم و نحوه مواجهۀ روا با آن را بدانیم.

معادل طبی‌سازی برای medicalization مناسب تشخیص داده شد. واژه medical صفتی است که با افزودن ize به فعل متعدی بدل می‌شود و پسوند tion آن را به اسم بدل می‌کند. واژه medical (طبی) صفت مستخرج از (طب) medicine

1. Transformation of human condition into treatable problem

2. Conrad, 2007: 3-19; Davis, 2010: 211-241; White, 2002: 40-7.

است. «پزشکی» معادل مناسبی برای medical نیست، چون پزشکی هم معادل medicine است و هم معادل medical و علاوه بر آنکه ابهامی دارد طنین آن بیشتر این است که منتسب به پزشک است و نه نهاد پزشکی؛ در صورتی که واژه «طب» چنین وضعیتی ندارد و بیشتر به نهاد پزشکی اشاره دارد تا موضوعی منتسب به پزشک. از سوی دیگر، برخلاف واژه «پزشک» که ترکیبات دیگری ندارد، ترکیبات مستخرج از «طب» همچون طبابت (medical practice) یا مطب، نشان از زایایی این واژه دارد. لازم به ذکر است یکی از آموزه‌های اصلی این کتاب دوگانه طبابت - طبی سازی است که طبابت را به عنوان امری اصیل می‌پندارد و در مقابل طبی سازی را نا اصیل تلقی می‌کند. در مجموع، طبی معادل medical در نظر گرفته شده است و ization را برابر «سازی» قرار داده‌ایم. مشابه این کار درباره واژه globalization و برابر آن جهانی سازی انجام شده است. فعل medicalize همان طور که پیش از این هم اشاره شد فعل متعدی است از همین رو «طبی شدن» که فعل لازم است معادل مناسبی نیست، در حالی که طبی سازی شکل متعدی دارد.

از زمان پیشنهاد واژه طبی سازی به جای medicalization این برابر مورد توجه جامعه پژوهشگران هم قرار گرفته است.^۱ کتاب حاضر حاصل تأملات و پژوهش‌های ما در گروه فلسفه علم و فناوری پژوهشگاه علوم انسانی و دروس ارائه شده در دوره دکترای فلسفه علم و فناوری است. بخش دیگری از این تأملات حاصل گعده‌ها و گفت‌وگوهای پیوسته با دوست و همکار دانشور جناب آقای دکتر نمازی بوده است. پژوهش بر روی طبی سازی در حوزه فلسفه پزشکی یکی از موضوعات پژوهشی

۱. مثلاً نگاه کنید به توانا بود هر که دانا بود، سیروس شایق، ترجمه مارال لطفی، نشر شیرازه، ۱۴۰۰؛ «بررسی اثر طبی سازی درس خواندن بر سلامت»، مریم بیگم سیاه پوش، فصلنامه علمی پژوهشی سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، تابستان ۱۴۰۰، دوره ۵ شماره ۱ ص ۸۷-۹۳؛ «طبی سازی و طبی زدایی»، اکرم ثناگو و همکارانش، گام‌های توسعه در آموزش پزشکی، دوره ۱۳، شماره ۲، ۱۳۹۵، ص ۲۰۷-۲۰۸؛ «بررسی علل گرایش به طبی سازی از دیدگاه دستیاران شاغل در بیمارستان رازی و روزه در سال ۹۸»، حمیدرضا نمازی و علی رضا خدایاری، دانشگاه علوم پزشکی تهران؛ «کرسی نظریه پردازی طبی سازی به مثابه تکنولوژی»، علی رضا منجمی، ۱۳۹۷، پژوهشگاه علوم انسانی؛ «طبی سازی»، حمیدرضا نمازی، ۱۳۹۶، فرهنگستان علوم پزشکی.

محوری در این گروه است، زیرا به باور ما این موضوع یکی از مسائل مبتلابه جامعه امروزی ماست. در این مجموعه می‌کوشیم با بهره‌گیری از آموزه‌های فلسفه پزشکی پدیده طب‌سازی را مورد مذاقه قرار دهیم. نویسندگان فصول مختلف کتاب در تلاش هستند تا طب‌سازی را از منظرهای جدید و نو همچون بیماری، طبابت، تکنولوژی و طب‌های مکمل بنگرند و تحلیل کنند.

مجموعه حاضر شامل هشت فصل است که هر کدام از منظری به طب‌سازی می‌پردازند. با آنکه به طب‌سازی در حوزه‌های پژوهشی دیگر همچون تاریخ پزشکی، جامعه‌شناسی پزشکی و اخلاق پزشکی پرداخته شده است، این کتاب از منظر فلسفه پزشکی طب‌سازی را مورد مذاقه قرار می‌دهد. این مجموعه در سنت آکادمیک نگارش anthology تنظیم شده است. به‌رغم آنکه فصول مختلف را نویسندگان متفاوتی تألیف کرده‌اند، اما در مجموع ایده مشترکی را دنبال می‌کنند. البته باید توجه داشت که این به معنای توافق نظر نویسندگان در همه موضوعات نیست.

در فصل اول به این پرسش می‌پردازیم که طب‌سازی چیست؟ در این فصل ابتدا به مفاهیم پایه طب‌سازی پرداخته می‌شود و پس از آن چهار رویکرد اصلی به طب‌سازی، رویکرد جامعه‌شناختی (قوی و ضعیف)، اخلاق زیستی، فلسفه پزشکی و مطالعات علم و تکنولوژی (زیست‌طب‌سازی و سیستم‌های اجتماعی تکنیکی) مورد بررسی و مذاقه قرار خواهند گرفت. در فصل دوم مواجهه طب‌سازی و بیماری مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. پرسش اصلی این است که اگر وضعیت طب‌سازی شده را از منظر مفهوم بیماری (تعبیر توصیفی یا هنجاری) بنگریم، چه طرفی برخوردیم بست؟ در فصل سوم تلاش خواهد بود با تکیه بر مدل هستی‌شناختی مبتنی بر آموزه‌های فلسفه پزشکی چارچوب جدیدی برای فهم طب‌سازی عرضه شود. در فصل چهارم، نظریه طب‌سازی به‌مثابه تکنولوژی تشریح خواهد شد. در این صورت‌بندی که مبتنی بر مدل هستی‌شناختی فصل پیشین است، طب‌سازی نوعی تکنولوژی است و در ارزیابی آن باید صرفاً در باب کارایی و ایمنی آن سخن گفت. در فصل پنجم، جنبه بسیار مهم دیگری از طب‌سازی، یعنی طب‌سازی طب‌های مکمل و جایگزین مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. این انگاره وجود دارد که طب‌سازی کار پزشکی مدرن و سایر طب‌ها از آن مبری هستند! در فصل ششم، نشان داده خواهد شد که طب‌سازی مبتنی بر نوعی هنجارسازی آماری

شاخص‌ها و مؤلفه‌هاست، از همین‌رو هر مؤلفه‌ای که هنجارسازی شده باشد، مستعد طب‌سازی خواهد بود. فصل هفتم به طب‌سازی نهاد بیمارستان می‌پردازد. این انگاره نادرست در مطالعات طب‌سازی وجود دارد که آنچه تا پیش از برآمدن طب‌سازی در اواخر قرن نوزدهم به عنوان مجموعه بیماری‌ها در دست داشتیم اصیل و روا بود و پزشکی پیش از این به سایر حوزه‌ها دست‌اندازی نکرده بود. در این فصل نشان می‌دهیم بیمارستان به‌عنوان مهم‌ترین نهاد در شکل‌گیری پزشکی مدرن خود دستخوش فرآیند طب‌سازی شده است. در فصل پایانی، کوشش می‌شود معیارهایی برای تمایز افکندن میان طب‌سازی روا و ناروا بر اساس تمایز میان طب‌سازی بیماری‌محور و سلامت‌محور عرضه شود. در مؤخره به افق‌های پیش‌رو و مسائلی که می‌تواند موضوع پژوهش‌های آینده باشد پرداخته می‌شود. طب‌سازی و رسانه، طب‌سازی و علم ژنتیک، طب‌سازی و تغییرات اقلیمی و طب‌سازی و همه‌گیری از این دست هستند.

برای آنکه خوانندگان عزیز در خواندن متن دچار وقفه نشوند و متن فارسی با آوردن معادل‌های فرنگی یا منابع گسسته نشود، آنها را در بانویس صفحات آوردیم. منابع داخل متن و منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر در انتهای هر فصل آمده است. درباره پاره‌ای از معادل‌یابی‌ها هم باید نکته‌ای را متذکر شویم. واژه normal بسته به سیاق متن و فراخور معنای آن به «بهنجار»، «طبیعی» یا «نرمال» ترجمه شده است. واژه clinical practice را در بیشتر مواقع به طبابت برگردانده‌ایم که هر دو مفهوم practice و بالین بیمار را در خود مندرج دارد، اما گاهی به مناسبت از کارورزی پزشکی (بالینی) یا از خود واژه پرکتیس بهره گرفته‌ایم.

طب‌سازی سبب توجه به جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی سلامت شد و از سوی دیگر پیامدهای اجتماعی و فرهنگی مداخلات پزشکی را نشان داد. می‌توان به‌جرت گفت پژوهش‌ها در حوزه‌های مختلف طب‌سازی چنان ادبیات غنی‌ای ایجاد کرده است که می‌توان از «مطالعات طب‌سازی»^۱ سخن گفت. طب‌سازی همانند هر مفهوم

دیگری نیازمند پایش و پالایش مدام است تا بتواند قدرت انتقادی و ارتباطش را با حوزه سلامت حفظ کند و این کتاب هم تلاشی این چنین است.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم از لطف و عنایت بی‌پایان سرکار خانم دکتر ابراهیمی و جناب آقای دکتر پیمان متین که امکان انتشار این مجموعه را فراهم کردند تشکر و قدردانی بنماییم.

علی‌رضا منجمی و غلام‌حسین مقدم حیدری
گروه فلسفه علم و فناوری - پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی